

І.Ю. Савіцька, заступник директора
з навчально-виховної роботи
Харківського ліцею мистецтв № 133

ХУДОЖНЬО-ЕСТЕТИЧНИЙ РОЗВИТОК УЧНІВ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ ЗАСОБАМИ МИСТЕЦТВА (на прикладі Харківського ліцею мистецтв № 133)

Анотація. У статті висвітлено питання щодо забезпечення розвитку молодшого школяра в умовах навчання в загальноосвітньому навчальному закладі з естетичним вихованням.

Ключові слова: розвиток молодшого школяра, естетичне виховання.

Аннотация. В статье освещена проблема обеспечения развития младшего школьника в условиях обучения в общеобразовательной школе с эстетическим воспитанием.

Ключевые слова: развитие младшего школьника, эстетическое воспитание.

Актуальність. Творчі процеси виявляються вже в самому ранньому дитинстві, найкраще всього вони виражаються в іграх дітей. Гра дитини – це не простий спогад про пережите, це творче перероблення пережитих вражень, комбінування їх та побудова з них нової дійсності, що відповідає запитам та потягам самої дитини.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема розвитку особистості, її творчих здібностей завжди була у полі зору вчених. Психологічні основи розвитку вивчали Д.Богоявленська, Л.Божович, Л.Виготський, П.Гальперін, В.Давидов, Д.Ельконін, Г.Костюк, О.Леонт'єв, Н.Тализіна, С.Рубінштейн та ін., педагогічний аспект зазначеної проблеми досліджували Л.Аристова, В.Андрєєв, І.Лернер, В.Паламарчук, О.Савченко, М.Скаткин, Т.Шамова, Г.Щукін та ін. Дослідниками сформульовано основні умови розвитку творчих здібностей, виявлено специфіку впливу різних засобів естетичного виховання на розвиток творчих здібностей молодших школярів, визначено особливості прояву творчих здібностей молодших школярів у різних видах діяльності.

Виклад основного матеріалу дослідження. Молодший шкільний вік є періодом інтенсивного креативного становлення (Л.Божович, Л.Виготський,

О.Леонтьєв) і характеризується сенситивністю до творчої діяльності (Я.Коменський, В.Сухомлинський та ін.) та оптимальним для особистісного розвитку новоутворенням – рефлексією.

Л.С.Виготський називає творчою діяльністю таку діяльність людини, що створює дещо нове, незалежно від того чи буде це створене якимось предметом зовнішнього світу чи відомою побудовою розуму або почуття, яке живе тільки в самій людині.

Л.С.Виготський визначив зв'язок уяви з дійсністю, який виражається в тому, що: 1) будь-який витвір уяви завжди будується з елементів, що існують в дійсності та містяться в попередньому досвіді людини; 2) зв'язок між готовим продуктом фантазії і деяким складним явищем дійсності тобто наш досвід базується на уяві; 3) емоційний зв'язок; 4) створення фантазії, що є чимось новим, ніколи не існуючим, може прийняти матеріальне втілення, і починає реально існувати в світі.

З цього випливають закони, яким підпорядковується діяльність уяви: творча діяльність уяви знаходиться в прямій залежності від багатства та різноманітності попереднього досвіду людини, тому що цей досвід надає матеріал, з якого створюються побудови фантазії. Чим більше досвід людини, тим багатше цей матеріал, який має уява. Отже, перша педагогічна задача – поширювати досвід дитини, щоб створити міцну основу для творчої діяльності.

Тому одне з важливих питань дитячої психології та педагогіки – це питання творчості у дітей, про розвиток творчості, про значення творчої роботи для загального розвитку та про створення такого середовища, яке б сприяло розвитку дитини.

До теперішнього часу не визначено єдиного психологічного критерію творчої діяльності. Один з найбільш поширених критеріїв пов'язує творчу діяльність з появою психічних новоутворень: тим загальним, що властиво всім продуктивним процесам (перцептивних образів – за В.П.Зінченко, знань – за В.В.Давидовим, цілей і мотивів – за О.М.Леонтьєвим і О.К.Тихоновим,

способів дій – за Я.О.Пономарьовим, пізнавальної мотивації – за О.М.Матюшкіним). Інші дослідники розглядають творчість як особистісний інтегративний показник, виділяючи при цьому різні підстави: емоції як основу для породження нових ідей (В.Д.Шадріков); інтелектуальну активність, пов'язану з виходом за межі заданого (Д.Б.Богоявленська); естетичне ставлення до світу (О.О.Мелік-Пашаєв), тощо.

Творче ставлення може бути властиве будь-якій формі людської діяльності – матеріально-виробничій, організаційній, науковій, педагогічній, тощо. Але в сфері естетичної діяльності творчість є засобом досягнення поставленої мети. Успіху в творчій діяльності сприяє талант – художня обдарованість, здібності.

Творча художня діяльність – це відмова від стереотипів сприйняття та відображення, відкриття нових сторін уже засвоєного матеріалу, це постійний пошук тем, ідей, аспектів, засобів їх реалізації в мистецтві. Творча діяльність має ряд компонентів: мету, засіб реалізації мети та результат.

У загальному вигляді мету творчості можна визначити як прагнення до реалізації потреби самовираження та до естетичного засвоєння світу. Потреба самовираження властива кожному. Засіб самовираження зумовлений рівнем загальнокультурного розвитку, ступенем обдарованості (або наявністю здібностей та нахилів), розвитком емоційної та інтелектуальної потенцій [5]. Художня творчість містить в собі діяльність, що пов'язана з образним осмисленням та створенням світу та відбувається на двох рівнях: професіональному та не професіональному.

Уміння бачити, чути, відчувати прекрасне, насолоджуватися ним, здібність перетворюватися під його впливом не є природженими людськими якостями. Закладені природою потенційні здібності до сприйняття прекрасного потребують розвитку, удосконалення постійного, цілеспрямованого, що базується на внутрішній потребі.

Теоретичний аналіз показав, що творча діяльність людини зумовлюється специфічною здібністю, яка отримала назву креативність.

Креативність – це інтегративна, динамічна особистісна характеристика, що визначає здатність до творчості і є однією з умов самореалізації особистості. Її основним процесом є дивергентне мислення. Творчі здібності або креативність – явище багатокомпонентне, яке тісно пов'язане з особистісними і мотиваційними змінними.

На розвиток творчих здібностей здійснює вплив велика кількість чинників, що по різному представлені в кожному конкретному випадку. Аналіз цих чинників дуже важливий для визначення шляхів розвитку та формування творчих здібностей.

В зазначеному аспекті особлива увага надається мистецтву як способу розвитку особистості.

Мистецтво допомагає дитині опанувати соціальний досвід. Тому соціалізація в навчанні, вихованні дитини має в сучасній педагогіці суттєвий акцент.

Мистецтво – вид людської діяльності, що створює цілісну картину світу, створює її в єдності думки та почуття, в системі емоційних образів, а не логічних законів. Такий шлях цілісного усвідомлення життя доступний дитині, кожній людині при певній підготовці [3].

Ю.У.Фохт-Бабушкін визначає: «Людству необхідно було знайти спосіб збагачення та корекції життєвого досвіду окремої людини. Мистецтво і стало засобом збереження та передачі досвіду людства, раціонального та емоційного... Воно дає людині цілісний досвід життя в конкретно-чуттєвих формах самого життя» [6].

Досвід мистецтва нам дає здатність поставити себе на місце іншої людини, досвід переживання, усвідомлений провідними людьми минулого та теперішнього. «Естетично розвинена людина сприймає іншого не частково, – вважає психолог О.О.Мелік-Пашаєв, – як носія якоїсь корисної функції, а як цілісного суб'єкта, що подібний та тотожний йому самому, і одночасно відрізняється від нього. І це створює можливість співчувати та розуміти (не

обов'язково погоджуватися) ... створює здатність відчувати біль іншого як свою...» [2]

Ю.У.Фохт-Бабушкін провів широке дослідження та отримав експериментальні дані про наявність тісного зв'язку між залученням людини до мистецтва та його всебічним розвитком, про зв'язок між художнім розвитком людини та успішністю виконання нею виробничо-суспільних функцій. Мистецтво сприяє виробничо-суспільним досягненням людини передусім завдяки збагаченню її духовного світу, а також володіє широким спектром впливу на розвиток людини в силу того, що воно об'єднує всі види людської діяльності [6].

Унікальні особливості мистецтва, визначають психологи В.С.Собкін та В.О.Левин, містяться в тому, що і митець, і глядач (читач, слухач) не тільки набувають знання про світ, але й засвоюють емоційно-ціннісне ставлення до навколишнього і до самого себе, стають у власно-людські, діалогічні відношення зі світом, тобто відкривають для себе дійсність як світ людини, як світ, наповнений особистісним змістом. Це відкриття людяності світу окрема людина здійснює завдяки тому, що в художній діяльності (творчості, сприйнятті, інтерпретації мистецького твору) вона збагачується суспільно-історично напрацьованим досвідом, проживаючи та переживаючи загальнолюдський досвід пізнання істини, добра, краси як досвід власного життя [4]. Таким чином, мистецтво розвиває в людині універсальну людську здібність до творчого перетворення світу в будь-якій діяльності.

Загальновідомо, що шкільна освіта дуже велику увагу приділяє засвоєнню абстрактних понять, схем, умовних знаків, числових відношень, тобто розвитку логічного мислення. Але слід пам'ятати, що однобічний розвиток надто збіднює сенсорну сферу дитини, її безпосередній зв'язок з навколишнім світом, чутливість та сприйнятливність до нього. Ця проблема, загострюється під час захоплення комп'ютером, що витісняє реальний чуттєвий досвід із життя дитини. Саме заняття мистецтвом, художньою творчістю ґрунтуються на всебічному чуттєвому досвіді дитини, на його

інтересі до предмету. Таким чином, багатий художній досвід може зберегти цілісність психічного розвитку дитини.

Важливою задачею сучасної освіти вважається розвиток креативності дитини. Потреба у творчості – невід’ємна характеристика людини, що нормально розвивається. Дефіцит творчості, відсутність у дитини позитивного досвіду вільної творчості перекручує нормальний процес становлення особистості. Але саме в області мистецтва дитина може надбати ранній, успішний, повноцінний досвід творчості, досвід, що незамінний для становлення самосвідомості, самовідчуття людини в світі і який допоможе їй в майбутньому стати креативним в будь-якій сфері діяльності.

Дослідження показують, що заняття різними видами художньої творчості активізують інтелектуальну діяльність дітей та юнаків, позитивно впливають на досягнення з загальноосвітніх предметів, підвищують загальну креативність людини, розвивають уяву, сприяють особистісному зростанню дітей: емоційна сфера збагачується, егоїстичні та споживчі мотиви поступаються місцем прагненню до саморозвитку та турботі про інших, зростають самостійність і відповідальність дитини – ознаки психічного здоров’я [1].

В період молодшого шкільного віку провідною виступає навчально-художня форма діяльності, вона забезпечує повноцінний естетичний розвиток на цьому етапі. За цільовою спрямованістю навчально-художня діяльність орієнтована на створення гармонійних умов для переходу дитини від ігрового ставлення до мистецтва та наївно-реалістичного сприйняття до власно-художнього. При цьому в якості основної, змістовної домінанти навчально-виховного процесу виступає формування у дитини художньо-естетичної позиції по відношенню до мистецтва та дійсності.

В.С.Собкін та В.О.Левин визначили зміст роботи в початковій школі за такими напрямками:

1. Диференціація мистецтва як особливої сфери життя.

2. Диференціація власної емоційної сфери дитини (виділення художніх переживань як переживань особливого типу; диференціація різноманітного виду емоцій (трагічне, комічне, тощо)).
3. Рефлексія умов походження художніх переживань. Засвоєння художніх засобів як засобів художньої виразності, що дозволяють розгорнути особистісно-змістовну художню комунікацію. Особливу увагу слід приділити розвитку мотивації включення власного життєвого контексту в зміст художнього спілкування. Центральним методичним принципом виступає організація багатопозиційного спілкування: автор – герой – читач (глядач, слухач). В процесі такого спілкування організується як рефлексія самих позицій, так і рефлексія художніх засобів, за допомогою яких здійснюється особливий вплив на зміну емоційних станів слухача (глядача, читача).
4. Завдання вихідної орієнтувальної основи в головних видах художньої діяльності. В образотворчій діяльності – це зображення, прикрашання, конструювання; в музиці – пісня, танок, марш; в літературі – епос, драма. При цьому розкриваються основні принципи художньої виразності: принцип художнього композиціонування, що задає міру краси та досконалості; принцип інтонаційної виразності в різних видах мистецтва [4].

Будучи органічною складовою формування особистості, естетичне виховання забезпечує діалектичну єдність психічного, морального, фізичного і соціального становлення дитини. Значною мірою визначає й активізує розумову, емоційну, духовну діяльність дітей, сприяє суттєвим змінам у переконаннях, розширенню досвіду, а також комплексному розвитку особистості школяра. Ставлення до дійсності формується в міру збагачення естетичних почуттів, кількісних змін у сприйманні, ускладнення естетичних потреб, суджень, набуття умінь емоційно-образної оцінки предметів, вироблення ідеалу. Тому естетичний розвиток вимагає наявності спеціально

організованого педагогічного впливу на почуття і свідомість особистості через провідні види її спілкування і діяльності.

Під естетичним розвитком розуміють процес постійних якісних, усе більш ускладнених змін у ставленні до дійсності й мистецтва як результат цілеспрямованих педагогічних впливів школи, сім'ї та інших соціальних інститутів на молодшого школяра, що здійснюється в єдності навчання, виховання і самовиховання.

Саме тому, в освітній системі, а саме в загальноосвітній школі зростає потреба соціалізації особистості, значущості особистості як суб'єкта соціальних відносин у сучасному світі надто складному за своїм упорядкуванням і надто потужним за своїми можливостями.

Концептуальною педагогічною ідеєю щодо організації процесу навчання і виховання у розвитку ліцею є те, що ліцей – це простір, де дитина не готується до життя, а повноцінно живе, і тому вся педагогічна діяльність вибудовується за принципом сприяння становленню особистості, як творця і проектувальника власного життя, шляхом інтегрування соціальних орієнтирів в шкільне середовище, гармонізації і гуманізації відносин між учнями і педагогами та родиною, шляхом діалогу, усвідомленого особистого вибору ліцеїста, варіативністю змісту, форм і методів навчання.

Основною метою щодо функціонування та розвитку освіти в галузі культури та мистецтва є формування соціально орієнтованої особистості з високим національним культурним потенціалом, розвиненим почуттям прекрасного, як особливої форми регуляції взаємодії людини та суспільства

Організаційно-структурна модель Харківського ліцею мистецтв № 133 побудована за принципом об'єднання в модулі основних організаційно-структурних аспектів, що розкривають ідею адаптивності та асоціативності в управлінні та організації навчально-виховного процесу ліцеїстів.

В розробленій моделі висвітлюються сфери діяльності педагогічного колективу, за допомогою яких відбувається поєднання двох систем освіти в єдине середовище.

В системі базової освіти в ліцеї вибрано гуманітарний напрям освітньої діяльності з художньо-естетичним компонентом, що реалізується шляхом упровадження формальних і неформальних видів, методів і форм навчальної і виховної роботи і в деякій мірі шляхом запровадження спецкурсів.

В мистецькій структурі – це різнопланова мистецька освіта з дотриманням усіх вимог щодо її організації.

В рамках реалізації висунутої ідеї головним завданням стає створення єдиного освітнього середовища для учнів за рахунок, в основному, оптимізації навчального дня дитини, асоціаційного розкладу, і за рахунок інтеграції урочної та позаурочної діяльності, а також педагогічної і управлінської діяльності в деяких сферах. При цьому, головною умовою стояло збереження в повному обсязі базового змісту загальної середньої освіти і змісту мистецької освіти.

До організаційної структури середньої освіти входять:

- школа I ступеня – 1-4 класи з поглибленим вивченням предметів мистецьких напрямків;
- загальноосвітня школа II ступеня – 5-9 класи з поглибленим вивченням предметів мистецьких напрямків;
- ліцейські 10-11-х класів з художньо-естетичним профілем навчання.

Організаційна структура мистецької освіти є такою:

- підготовчі групи;
- музичне відділення:
  - фортепіанне відділення;
  - відділення струнно-смичкових інструментів;
  - відділенні духових інструментів;
  - відділення народних інструментів;
- відділення образотворчого мистецтва;

- відділення театрального мистецтва;
- відділення хорового мистецтва;
- відділення хореографічного мистецтва.

У початкових класах продовжується пошук і розвиток мистецьких здібностей дітей. Освітнє середовище такого навчального закладу як ліцей мистецтв не може створюватися з 6-го або з 9-го класу – це надто пізно, адже природні витоки людини проявляються в ранньому дитинстві. Це підтверджує відомий, не тільки у нашому місті, а й в Україні, такий мистецький захід, як «Бієнале від 5 до 10», свідками якого ми маємо можливість бути кожні 2 роки.

Єдине освітнє середовище створюється за рахунок інтегрованого розкладу. За рахунок саме такого розкладу відбувається упорядкування навчального дня дитини, забезпечується особливість викладання таких предметів, як музика, образотворче мистецтво.

У другій половині дня відбувається диференціація класу у різні мистецькі відділення з розподілом його на три групи, в середньому по 10 учнів у кожній навчальній групі.

На сьогодні ліцей – освітній заклад, в якому поєднується класична якість «добротної школи» та унікальні риси, які відповідають концептуальним ідеям ліцейської освіти в контексті проблем мистецтва і культури.

Важливим фактором є те, що зміст програм середньої освіти з цих предметів не тільки повністю зберігається, а й розширюється за рахунок мистецького компоненту та неформальних художньо-естетичних форм і методів навчання й виховання. До того ж викладання цих предметів ведеться фахівцями з мистецькою освітою.

Крім того, учні мають право на вибір предметів естетичного циклу за заявою батьків, з переліку предметів, що їм пропонується.

Традиційними в ліцеї є виховні заходи великими блоками, заходи, які охоплюють від 50% до 100% учнів:

- День ліцею,
- Бієнале «Від 5 до 10»
- Фестивальний тиждень,
- Театральний тиждень,
- Свято хорової музики,
- День науки,
- День безпеки,
- День першокласника та інші.

Висновки. Отже, поставивши основною метою формування соціально орієнтованої людини, ліцей мистецтв став на шлях втілення у педагогічну практику гуманістичних ідей. Тому навчання в ліцеї забезпечує оптимальні передумови для самореалізації особистості школяра, розкриття усіх закладених у ній природних задатків, її здатності до свободи, відповідальності та творчості.

Література

1. Мелик-Пашаев А.А. О состоянии и возможностях художественного образования [Электронный ресурс] : аналитическая записка, представленная в Министерство образования и науки / Мелик-Пашаев А.А. // Искусство в школе – 2008. – № 1.
2. Мелик-Пашаев А.А. Педагогика искусства и творческие способности / А.А. Мелик-Пашаев. – М. : Знание, 1981. – 96 с.
3. Неменский Б.М. Мудрость красоты: О пробл. эстет. воспитания / Б.М. Неменский. Кн. для учителя. – 2-е изд., перераб. и доп. – М. : Просвещение, 1987. – 255 с.
4. Собкин В.С. Художественное образование и эстетическое воспитание / В.С.Собкин, В.А.Левин // Вопросы психологии – 1989. - № 1 – С. 24-32.
5. Философия : [учебник] / В.Г. Кузнецов, И.Д. Кузнецова, В.В. Миронов, К.Х. Момджян. – М. : ИНФРА-М, 2004. – 519 с.
6. Фохт-Бабушкин Ю.У. Научное управление художественной культурой как объект эстетического исследования: автореферат дисс. доктора филос. наук : спец. 09.00.04. – М., 1984. – 45 с.